

11η Διδακτική Ενότητα Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας

Κείμενο αναφοράς: Αριστοτέλης, Πολιτικά, Θ 1.3-2.1, 1337a33-b11

α. Εισαγωγικά σχόλια:

Το όγδοο βιβλίο των *Πολιτικών* του **Αριστοτέλη** οργανώνεται στη βάση τριών σημαντικών ερωτημάτων, με τα οποία κλείνει το έβδομο βιβλίο και είναι τα εξής: **1.** Πρέπει να υπάρχει σύστημα αγωγής για τα παιδιά ή όχι; **2.** Η εκπαίδευση πρέπει να είναι δημόσια ή ιδιωτική; **3.** Ποια τα γνωρίσματα της εκπαίδευσης αυτής; Αρχίζει το όγδοο βιβλίο με την απόδειξη της θέσης ότι **πρέπει να υπάρχει σύστημα αγωγής**, το οποίο μάλιστα είναι χρέος του νομοθέτη να φροντίσει. Η ύπαρξη συστήματος αγωγής των νέων υπαγορεύεται από την ανάγκη εξασφάλισης σταθερότητας του πολιτεύματος (1337a8-21). Συνεχίζει με την απόδειξη της θέσης του **υπέρ της ενιαίας δημόσιας εκπαίδευσης**. Επιδιοκμαίνει τη σπαρτιατική τακτική να υπάρχει ενιαία και δημόσια εκπαίδευση νομικά κατοχυρωμένη, όχι όμως και το περιεχόμενο της προσφερόμενης από τους Σπαρτιάτες εκπαίδευσης. Τάσσεται υπέρ της ενιαίας δημόσιας εκπαίδευσης στη βάση της ισότητας των πολιτών και του τελικού σκοπού της πόλης, δηλαδή της ευδαιμονίας. Ακολουθεί στο όγδοο βιβλίο (το οποίο δεν σώζεται ολόκληρο) **η παρουσίαση των γνωρισμάτων της εκπαίδευσης**.

β. Θέμα:

Οι απόψεις του Αριστοτέλη για τον χαρακτήρα και τους στόχους της παιδείας.

γ. Δομικά στοιχεία:

1. Η αναγκαιότητα να οριστούν νόμοι που να ρυθμίζουν την παιδεία.
2. Η αναγκαιότητα να είναι η παιδεία ίδια για όλους.
3. Ποιος πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της παιδείας.
4. Με ποιον τρόπο πρέπει να ασκείται η παιδεία.
5. Η ποικιλία των απόψεων για το τι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι (περιεχόμενο σπουδών): **α.** Για την κατάκτηση της αρετής. **β.** Για καλύτερο τρόπο ζωής.
6. Οι προβληματισμοί ως προς τους στόχους της παιδείας: **α.** Καλλιέργεια και άσκηση του νου ή **β.** διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα;
7. Η σύγχυση στην εκπαίδευση της εποχής του ως προς τι πρέπει να προσφέρει η παιδεία: **α.** Αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή; **β.** Αυτά που οδηγούν στην αρετή; **γ.** Αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση;
8. Τι πρέπει να μαθαίνουν τα παιδιά από τα χρήσιμα πράγματα: **α.** Αυτά που είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης. **β.** Αυτά που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους. **γ.** Αυτά που δεν κάνουν τον νέο ευτελή και τιποτένιο.

δ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• “Ότι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν: Ήδη από την πρώτη φράση της ενότητας διαπιστώνεται ότι ο **Αριστοτέλης** συνδέει την παιδεία με τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Η παιδεία είναι λοιπόν **πολιτικό θέμα** που πρέπει να απασχολεί και τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, γιατί επηρεάζει τη συνολική ζωή του κράτους, αλλά

και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, αφού καθορίζει το παρόν του και προδιαγράφει το μέλλον του.

✓ **«νομοθετητέον»:** Ο **Αριστοτέλης** είναι θιασώτης της **νομοθετικά κατοχυρωμένης παιδείας**. Επικρίνει την απουσία νομοθετικής εκπαιδευτικής μέριμνας και τη δυνατότητα αυτοσχεδιασμού του δασκάλου ή του κηδεμόνα που αναπληρώνουν το κενό της πολιτείας και διδάσκουν ό,τι οι ίδιοι θέλουν στα παιδιά. Και στα *Ηθικά Νικομάχεια* (1180a) αποδοκιμάζει τις ελληνικές πόλεις, εκτός από τη Σπάρτη, οι οποίες δεν μεριμνούν για την παιδεία των νέων και επιτρέπουν την άσκηση «κυκλωπικής εξουσίας», δηλαδή πατριαρχικής, στα παιδιά, καθώς επιτρέπουν στον πατέρα να επιλέξει το πρόγραμμα σπουδών και τον σκοπό της εκπαίδευσης των παιδιών του. **Η παιδεία για τον Αριστοτέλη πρέπει να είναι με νόμο κοινή για όλους**, γιατί έτσι υπηρετούνται η ευδαιμονία και η ενότητα της πόλης, και να μην παρέχεται ιδιωτικά με πρόγραμμα διδασκαλίας που επιλέγουν οι γονείς. Όπως λοιπόν αναφέρει και στο προηγούμενο απόσπασμα (*Πολιτικά*, 1337a 11-32) με το οποίο ξεκινά το όγδοο βιβλίο των *Πολιτικών*, η παιδεία είναι υπόθεση του κράτους, αφού και κάθε πολίτης ανήκει στο κράτος, και πρέπει να θεσπιστούν νόμοι σχετικά με αυτή.

✓ **«κοινήν ποιητέον»:** Η **κοινή παιδεία είναι αίτημα της κοινωνικής και πολιτικής ισότητας των πολιτών**, κατά τον **Αριστοτέλη**. Η κοινή παιδεία είναι αναγκαία για την ενότητα της πόλης και την ευδαιμονία του συνόλου. Υπερασπίζεται τον δημόσιο χαρακτήρα της παιδείας με τα επιχειρήματα του «τέλους» και του «όλου» της πόλης. Με το πρώτο επιχείρημα επικαλείται τον τελικό σκοπό της πόλης, την ευδαιμονία, καθώς μάλιστα ο άνθρωπος ως φύσει πολιτική οντότητα πραγματώνεται στην πόλη. Η επίτευξη της κοινής ευδαιμονίας προϋποθέτει κοινό τρόπο για όλους τους πολίτες, δηλαδή μία και κοινή παιδεία για όλους τους πολίτες. Οι νέοι πρέπει να λαμβάνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους, έτσι ώστε να φτάσουν στον επιδιωκόμενο σκοπό, που είναι η ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. **Εφόσον λοιπόν ο σκοπός της πόλης είναι κοινός, κοινή πρέπει να είναι και η παιδεία που προσφέρεται και να μην αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία**. Με το δεύτερο επιχείρημα ο **Αριστοτέλης** προβάλλει την πόλη ως όλον, μόριο του οποίου είναι ο κάθε πολίτης. Το μόριο δεν είναι δυνατόν να αποφασίζει για το όλον, αλλά το όλον για το μέρος. Η στόχευση μιας τέτοιας πρότασης δεν είναι η ισοπεδωτική ομοιομορφία των πολιτών, αλλά η πολιτική ενότητα της πόλης χωρίς να αποκλείεται η ατομική διαφορά και η ποικιλία των κοινωνικών και ψυχολογικών τύπων. **Συνεπώς, αν στόχος της πολιτείας είναι να οδηγήσει τους πολίτες στην αρετή και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία, που είναι ο ύψιστος σκοπός, ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί, μόνο αν παρέχεται κοινό περιεχόμενο μόρφωσης σε όλους τους πολίτες**.

Συμπερασματικά, στην αρχή της 11ης ενότητας προβάλλονται δύο θέσεις: η παιδεία να είναι αντικείμενο κρατικής μέριμνας και να ρυθμίζεται νομοθετικά («νομοθετητέον») και να έχει ενιαίο για όλους χαρακτήρα («κοινήν ποιητέον»). Στη συνέχεια, όπως συνηθίζει ο **Αριστοτέλης**, διατυπώνει τον προβληματισμό της εποχής του που, βέβαια, παραμένει και σήμερα επίκαιρος για τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

• **τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν:** Προβάλλει ο **Αριστοτέλης** την υπόθεση εργασίας που θα τον απασχολήσει με δύο ερωτήματα: **1.** Ποιος είναι ο ενδεδειγμένος τύπος παιδείας; («τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία;»). **2.** Πώς πρέπει να διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά;

(«πῶς χρὴ παιδεύεσθαι;»). Κατά την προσφιλή του μέθοδο εξετάζει πρώτα την κατάσταση που διαπιστώνει ότι κυριαρχεί στην εποχή του, και στη συνέχεια οδηγείται σε αυτό που υπαγορεύει η λογική και επαληθεύει η εμπειρία.

• νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ταῦτ' ἅπαντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὔδ' ἐφανερόν ποτε πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος. Ο **Αριστοτέλης**, για να δικαιολογήσει γιατί χρειάζεται να καθοριστούν τα γνωρίσματα της παιδείας και ο τρόπος με τον οποίο οι νέοι εκπαιδεύονται, αναφέρεται σε διαπιστώσεις για τον χαρακτήρα της παιδείας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην εποχή του. Επισημαίνει τη διαφωνία για τον σκοπό και το περιεχόμενο της παρεχόμενης παιδείας. Οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την **κατάκτηση της αρετής και του ἀρίστου βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία στην **πνευματική καλλιέργεια ή στη διάπλαση ἡθους**. Έτσι, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

✓ «πρὸς ἀρετὴν»: Η αρετή αναφέρεται και στο **καθαρά λογικό μέρος** της ψυχῆς (διανοητικές αρετές) και **σε ενέργειες της βούλησης**, που ελέγχονται όμως από τη λογική, αλλά γεννιούνται με τον εθισμό (ηθικές αρετές). Η αρετή αποτελεί τη βάση του **«αἰρετωτέρου βίου»**.

✓ «πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον»: Ο ἀριστος βίος απασχόλησε τον **Αριστοτέλη** στα τρία πρώτα κεφάλαια του ἑβδομου βιβλίου των *Πολιτικῶν* και οπωσδήποτε στα *Ἠθικά Νικομάχεια*. **Εννοεῖ μᾶλλον τον ἀριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως «αἰρετώτερον βίον» (= προτιμότερο βίο).** Στο σύνολο των αριστοτελικῶν αναφορῶν η **αρετή αποτελεί την προϋπόθεση του «αἰρετώτερου βίου»**, όπως φαίνεται και στα *Ἠθικά Νικομάχεια* (1172a24). Επιπλέον, **χρειάζεται να αναγνωρίσουμε ένα πλάτος στην έννοια της αρετής**, σύμφωνα με το οποίο π.χ. οι Σπαρτιάτες ταύτιζαν το περιεχόμενο της αρετής με την πολεμική ανδρεία και κατά συνέπεια ο βίος που θεμελιώνεται στην πολεμική ανδρεία ήταν ο ἀριστος γι' αυτούς. **Γίνεται σαφές ότι ο ἀριστος βίος συνδέεται με το ἀριστο πολίτευμα.** Ἀριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον «αἰρετώτατον βίον», την ἀριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. **Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός ἀριστος βίος, αλλά τόσοι όσα και τα πολιτεύματα.** Σύμφωνα πάλι με μελετητές, ο **ἀριστος βίος** ανήκει στο «λόγον ἔχον», το θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχῆς. Μάλιστα, σε παρακάτω απόσπασμα των *Πολιτικῶν* (Πολιτικά 1340a5 κ.ε.) ο **Αριστοτέλης** θεωρεῖ ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του ἀρίστου βίου είναι η **μουσική**. Συγκεκριμένα αναφέρει: «... πρέπει να θεωρούμε ότι η μουσική ασκεί πάνω μας κάποια επίδραση προς την κατεύθυνση της αρετής, καθώς έχει τη δύναμη... να δίνει μια ορισμένη ποιότητα στον χαρακτήρα μας, δεδομένου ότι μας ασκεί στο να αισθανόμαστε ευχαρίστηση με τον σωστό τρόπο· με έναν ἄλλο τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η μουσική συμβάλλει στο να καθορίσουμε την πορεία του βίου μας και να καλλιεργήσουμε τον νου μας». Ως παραδείγματα αναφέρει τη χρήση των λατρευτικῶν ασμάτων στις γιορτές, όπου οι συμμετέχοντες αρχικά διεγείρονται στο ἄκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικῆς και στη συνέχεια πάλι ηρεμούν με τα ιερά τραγούδια που ακολουθοῦν σαν να βρήκαν ἴαση και καθαρισμό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με ἀπόλαυση.

Επίσης, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

✓ «πρὸς τὴν διάνοιαν»: Ορισμένοι θεωρούν ότι η παιδεία έχει νόημα ως **άσκηση του νου**, ως μαθητεία μόνο του πνεύματος.

✓ «πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος»: Από την άλλη η διαμόρφωση **ηθικού χαρακτήρα** αποτελεί και αυτή κύριο διακύβευμα της παιδείας, το οποίο έχει υποστηρικτές, αλλά και αρνητές.

• Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχώδης ἡ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κοιτᾷς τινας)· περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς): Ο ρεαλιστικός και εμπειρικός χαρακτήρας της αριστοτελικῆς σκέψης φαίνεται και στη διαπίστωση ότι η έρευνα για την παιδεία δεν διευκολύνεται από την παρατήρηση της τότε παρεχόμενης εκπαίδευσης. Κρίνει, λοιπόν, ο **Αριστοτέλης** ότι η απουσία νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε **ανόμοιες επιλογές παιδείας με πολιτικές βέβαια επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης**. Διακρίνει στην εποχή του και μας παραδίδει τρεις τύπους παιδείας:

α. Την **ωφελιμιστική παιδεία**, με την οποία επιδιώκεται το πρακτικό και το ωφέλιμο, **τα χρήσιμα για τη ζωή** («τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»).

β. Τη **γνωσιοκεντρική / νοησιαρχική**, η οποία δίνει προτεραιότητα στην καλλιέργεια του νου, σε αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση («τὰ περιττά»).

γ. Την **ηθοπλαστική** η οποία προτάσσει τη διάπλαση του ήθους των παιδιών, αυτά που τείνουν προς την αρετή («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν»).

Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο **Αριστοτέλης** τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση. Όπως θα διευκρινίσει στη συνέχεια του βιβλίου αυτού, **η παιδεία** που υπηρετεί πραγματικά τις αρχές της πόλης και διαπλάθει τον σπουδαίο πολίτη και πολιτικό χρειάζεται να διέπεται από τρεις αρχές: α. τη μεσότητα, β. το δυνατό που αφορά το ανθρωπίνως εφικτό και γ. το πρέπον. Η τριπλή αυτή βάση παιδείας υπαγορεύει ένα διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών από αυτό που παρεχόταν τότε και το οποίο ο **Αριστοτέλης** το κρίνει ως συγκεχυμένο και ανεπαρκές.

Όλοι αυτοί οι προβληματισμοί οφείλονται στο ότι όλοι τιμούν την **αρετή**, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο **Πλάτωνας** στον διάλογο *Λάχης* (190b7), όπου αναφέρει: «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλέψουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;».

• Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας: Με τη φράση «ἐμποδῶν παιδείας» ο **Αριστοτέλης** εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των *Πολιτικών* (1337b23) αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα

μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή, τα διακρίνει σε **τέσσερεις κλάδους** και ήταν:

α. Ανάγνωση και γραφή, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»).

β. Γυμναστική, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας.

γ. Μουσική, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο.

δ. Μερικές φορές σχέδιο και ζωγραφική, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

Η **αριθμητική** δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Κατά τον **Παναγή Γ. Λεκατσά** με τον όρο «**γράμματα**» που αναφέρεται στο κείμενο εννοείται όχι μόνον **ανάγνωση, γραφή**, αλλά και **στοιχεία γραμματικής και μαθηματικά**.

• Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεισθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάνανσον. Βάνανσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων [ἢ τὴν ψυχὴν] ἢ τὴν διάνοιαν: Ἐπειτα ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν προβληματισμῶν σχετικά με τὸν χαρακτήρα, τὸ περιεχόμενο καὶ τοὺς στόχους τῆς παρεχόμενης στὴν ἐποχὴ τοῦ παιδείας, ἡ ἐνότητα κλείνει με τὴν διατύπωση τῶν προσωπικῶν θέσεων τοῦ **Αριστοτέλη** πάνω σε αὐτὰ τὰ ζητήματα. Ο φιλόσοφος, λοιπόν, **ακολουθεῖ τὴ μέση οδὸ** καὶ υποστηρίζει ὅτι οἱ νέοι **πρέπει ἀσφαλῶς νὰ μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες γιὰ τὴ ζωή**, ὅπως ἡ ἀνάγνωση, ἡ γραφή, ἡ ἀριθμητικὴ καὶ τὸ σχέδιο, **ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὲς ὄχι ὅλες, παρὰ μόνον τὶς ἀναγκαῖες**. Κι ἀπὸ τὶς ἀναγκαῖες, ὅμως, πρέπει νὰ μαθαίνουν ὅσες **ταιριάζουν σε ἐλεύθερους ἀνθρώπους** καὶ ὄχι τὶς εὐτελεῖς ποὺ ἀσκοῦν οἱ δούλοι, οἱ οποίες ἀδρανοποιοῦν τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν καθιστοῦν ἀγροῖκο, ἄξεστο («βάνανσον») καὶ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς. **Δεν ἀρμόζει στους ἐλεύθερους ἀνθρώπους νὰ ἀναζητοῦν σε κάθε γνώση τὴ χρησιμότητα, γιὰτὶ αὐτὴ μπορεῖ νὰ τοὺς οδηγήσει στὴ μονομέρεια**.

Απὸ τὰ παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ὅτι οἱ χρήσιμες γνώσεις εἶναι ἀπαραίτητες, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ αποτελοῦν αὐτοσκοπὸ. Ο χαρακτήρας τῆς παιδείας, κατὰ τὸν **Αριστοτέλη**, πρέπει νὰ εἶναι κυρίως **ἠθοπλαστικός** καὶ νὰ στοχεύει τόσο **στὴ διαμόρφωση τοῦ σώματος ὅσο καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου**.

Ειδικότερα:

1. Ο **Αριστοτέλης** στὴν ἐνότητα αὐτὴ δίνει **τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὴ γνώση ποὺ προάγει συνολικὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ σε ἐκείνη ποὺ τὸν «υποδουλώνει» ἀπὸ μία ἄποψη**. Φαίνεται ὅτι δὲν ἀποδοκιμάζει ἀπολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, ἀναγκαῖα, ἐπιστημονικὴ καὶ ἠθοπλαστικὴ), **ἀπορρίπτει ὅμως τὴ μονοδιαστατικότητα τῆς παρεχόμενης γνώσης** καὶ μάλιστα τῆς πρακτικά-επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ἓνα πρότυπο γνώσης ποὺ συνθέτει τὴ χρησιμότητα, τὴν ἀναγκαιότητα, τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια με κυρίαρχο τὸν ἠθοπλαστικὸ προσανατολισμό. **Στὸ παιδευτικὸ πρόγραμμα τοῦ Αριστοτέλη ἔχει θέση καὶ τὸ χρήσιμο καὶ ἡ ἐλεύθερη ἀπασχόληση καὶ ἡ ἐπιστημοσύνη**, ἀποκλείεται ὅμως ὅ,τι θὰ ἐθίζε τὸν νέο στὴν εὐτέλεια καὶ τὴν ποταπότητα («βάνανσον ἔργον»).

2. «Βάνανυσον δ' ἔργον» (< βαύνανυσος από το βαῦνος < αὔω): Η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι **βάνανυσοι** ή το **βάνανυσον** αναφέρονται στην **τάξη των εργατών** που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη.

Τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον άνθρωπο που τα επιτελεί βάνανυσο, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Έτσι η **επαγγελματική εκπαίδευση** συνδέεται με τους «**βανούσους**», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο **Αριστοτέλης** διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Πλάτων, Νόμοι, 643d-644b

Αναδεικνύεται η σημασία της παιδείας ως καθοριστικού παράγοντα για την επίτευξη μιας ιδανικής πολιτείας (χαρακτήρας και στόχοι) και διευκρινίζεται ο όρος ως ο καθοριστικός παράγοντας που από την παιδική ηλικία κατευθύνει τον άνθρωπο στην αρετή και διαμορφώνει μέσα στην ψυχή του τη σφοδρή επιθυμία να εξελιχθεί σε τέλειο πολίτη, ο οποίος ξέρει να κυβερνά ή να κυβερνιέται σύμφωνα με το δίκαιο. **Η παιδεία με την παραπάνω έννοια απουσιάζει ακόμη και από ανθρώπους που διαθέτουν ειδικές γνώσεις και έχουν υψηλή κατάρτιση.**

Επικρίνεται η χρησιμοθηρική εκπαίδευση που επιδιώκει την απόκτηση χρημάτων, δύναμης ή σοφίας χωρίς λογική και δικαιοσύνη χαρακτηρίζοντάς τη **ανάρμοστη για έναν ελεύθερο άνθρωπο**, ανάξια να ονομάζεται παιδεία. Απαιτείται αυτοδέσμευση του ατόμου, συνειδητή επιλογή και προσπάθεια καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Επομένως, **η αγωγή είναι ένα από τα πολυτιμότερα αγαθά και ένα από τα βασικότερα εργαλεία για τη διαμόρφωση της ιδανικής πολιτείας**· είναι παράγοντας που οδηγεί στην ολοκλήρωση του ανθρώπου σε ηθικό ον και στην ευδαιμονία, ατομική και συλλογική.

Οι παραπάνω απόψεις του **Πλάτωνα** στο έργο του **Νόμοι** είναι φανερό ότι επηρέασαν τη σκέψη του **Αριστοτέλη**, καθώς σε μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με τις θέσεις που υποστηρίζει το **κείμενο αναφοράς**: **α. η παιδεία ως δημόσιο αγαθό** οφείλει να είναι προγραμματισμένη, κατάλληλα δομημένη, με **στόχο την απόκτηση της αρετής και περαιτέρω της ευδαιμονίας**, **β. καθιέρωση της δημόσιας και υποχρεωτικής εκπαίδευσης**, θεωρώντας ότι **η αγωγή πρέπει να αρχίζει από τη γέννηση του ανθρώπου και να συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια του βίου του**.

Ωστόσο, η παιδεία που εισηγείται ο **Αριστοτέλης** είναι περισσότερο πολυδιάστατη, δεν έχει προσανατολισμό προς την αρετή, δεν είναι περιορισμένη

αποκλειστικά για την ανώτερη τάξη. Ο **Αριστοτέλης** δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά-επαγγελματικά προσανατολισμένης. Σ' αυτό είναι σαφές ότι διαφορετική εκπαίδευση, με διακριτούς στόχους και αντικείμενα, πρέπει να λάβουν οι πολίτες της ιδανικής πολιτείας του, **ανάλογα με τη φύση τους** και την τάξη στην οποία ανήκουν. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον **Πλάτωνα** κύριος σκοπός της παιδείας είναι η δημιουργία καλών φυλάκων και φιλοσόφων, ενώ παράλληλα ο φιλόσοφος πιστεύει στην αυστηρή ειδίκευση.

Παράλληλο κείμενο 2: Ζαν Ζακ Ρουσό, Αιμίλιος ή περί αγωγής

Σύμφωνα με τον **Ρουσό** οφείλουμε να διαπαιδαγωγούμε ανθρώπους ελεύθερους και αυτόνομους, γιατί μόνο μ' αυτό τον τρόπο μπορούν να εξελιχθούν ομαλά μέσα σε μεταβαλλόμενες εξωτερικές συνθήκες, έξω από το προστατευμένο περιβάλλον των «δικών τους ανθρώπων», ικανούς να ανακαλύψουν τις δυνάμεις τους με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο.

Ο παιδαγωγός οφείλει, λοιπόν, να εξασφαλίζει περιβάλλον ελευθερίας και σχετικής αυτονομίας για τον μαθητή του παρατηρώντας διακριτικά την εξέλιξή του και βοηθώντας τον να ανακαλύψει τη γνώση μέσα από τα πράγματα και να διορθώνει τυχόν αστοχίες με τις δικές του δυνάμεις. Η ανάπτυξη της παιδικής προσωπικότητας απαιτεί τη μετάβαση από την αίσθηση στη σκέψη και στην κρίση με βάση κυρίως αυθόρμητες εμπειρίες, παρά διδασχές που προσφέρουν τα βιβλία. Στο τέλος της παιδαγωγικής διαδρομής πρέπει να διδάξουμε σε ένα παιδί τη σωστή σύνταξη των κοινωνικών σχέσεων υπό το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας και του σεβασμού των κανόνων που επιβάλλει η ηθική μας συνείδηση.

Κοινά σημεία αναφοράς θα μπορούσαν να θεωρηθούν η ανθρωπιστική διάσταση της εκπαίδευσης, ο προβληματισμός για τη ρευστότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή, και η έμφαση στην ελευθερία-αυτονομία του ανθρώπου ως στόχου της παιδείας. Βέβαια, τα ιστορικά συγκείμενα είναι διαφορετικά, οπότε και η έννοια της ελευθερίας διαφοροποιείται σε σημαντικό βαθμό. Ως κοινό σημείο στη γενικότερη φιλοσοφική στάση των δύο θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μία «πόλη» κατά τον **Ρουσό** μπορεί να κυβερνηθεί δίκαια και λογικά, μόνο αν όσοι την κατοικούν είναι, πρώτοι αυτοί ενάρετοι και έχουν επίγνωση της αναγκαιότητας να επικρατήσει το κοινό καλό.